

SOMA FACİASI'NIN GÜN YÜZÜNE ÇIKARDIKLARI

Dr. Nejat Tamzok
Maden Yüksek Mühendisi
nejattamzok@yahoo.com

2014 yılı Mayıs ayının on üçüncü günü öğleden sonra saat üçü on geçte Soma'da zaman bir an durdu.

O anın sonrasında kıyamet vardı. O anın sonrasında Dünya madencilik tarihinin en acı sayfaları arasında yer alacak bir olay yaşandı. Yeraltı kömür ocağındaki faciada 301 maden emekçisi yaşamını yitirdi. Ülke yasa boğuldu.

Aslında, kömür madenciliğinin geçmişi acılarla doludur. Ölüm hiç eksik olmamıştır. Ama böylesi facialar, üretimin büyük ölçüde emek yoğun yapıldığı uzak bir geçmişin örnekleridir.

Günümüzde, madencilik teknolojilerinin, iş güvenliği ve çalışma standartlarının ulaştığı düzey dikkate alındığında, böylesi faciaların, ancak insan yaşamına hiçbir değer verilmediği, para kazanma uğruna tüm kuralların göz ardı edilebildiği ülkelerde ortaya çıkması mümkündür.

Madencilik endüstrisindeki kazalar; insanlığın on yıllarca süren çabaları sonunda ciddi oranda azaltılabilmektedir. Bugün, beş veya daha fazla kişinin ölümüyle sonuçlanan maden kazalarına, artık neredeyse hiç rastlanılmamaktadır. 301 kişinin yaşamını yitirdiği bir kazaya ise, neredeyse başka bir evrenin vukuatı gibi bakılmaktadır.

Türkiye ise son yıllarda sürekli olarak maden kazalarıyla Dünya'nın gündemine gelmekte ve madencilikteki iş güvenliği alanında en kötü Dünya rekorlarına her geçen yıl bir yenisini eklemekte. Bugün, İnternet arama motorlarına "maden kazaları" ifadesini hangi dilde yazsanız, karşınıza ilk çıkan ülke Türkiye olmakta. Durum böyle olunca, Dünya madencilik çevreleri, giderek daha fazla Türkiye'yi tartışmaktalar.

Peki, Soma Faciası'nın nedenleri nelerdir?

Faciyanın nedenleri, bilimsel yöntemler kullanılarak elde edilecek somut ve önyargısız verilerin yine bilimsel ilkeler çerçevesinde analizi sonucunda elde edilebilir. Bunun dışındaki yöntemlerle üretilecek her türlü bilgi, bir taraftan büyük haksızlıklara yol açabilecek diğer taraftan gelecekte böylesi olayları önlemeye yönelik tedbirlerin geliştirilmesine engel olacaktır.

Kazanın oluş şeklinin, bilimsel ve teknik nedenlerinin bu konuda uzman kişiler tarafından araştırılıp belirlenmesi son derece önemlidir. Yangın nerede, ne zaman ve neden başlamıştır, ocağın projesi, tasarımı doğru mudur, havalandırma sistemi yeterli midir? Bunların hepsinin en doğru şekilde cevaplandırılması gerekmektedir.

Ancak, bu faciyanın nedenlerini ortaya koymada sadece teknik bir analiz yeterli olacak mıdır?

Faciyanın yaşandığı anın öncesine ilişkin sorumluluklar, kimlere ve hangi kurumlara ne ölçüde düşmektedir?

Faciada, kamu adına görev yapan kurumların sorumlulukları nedir? Kaynakların ülke menfaatlerine en uygun şekilde ve en yüksek işçi sağlığı ve güvenliği standartlarında üretilmesinden sorumlu kamu kuruluşlarının, görevlerini, toplumun kendilerinden beklediği ölçülerde yerine getirip getirmediği sorgulanmalıdır.

Üretim fonksiyonlarını özel sektöre devrettiklerinde mühendislik işlev ve yetenekleri de giderek aşınan, böylelikle iş güvenliği konusundaki yetkinlikleri de zayıflayan kamu kuruluşlarının mevcut yapıları yeniden gözden geçirilmelidir. Kömür üretimi gibi son derece özel bir alanda dışarıdan hizmet alan kuruluşlardaki mühendislik yeteneklerinin, iş yaptırılan firmalara göre çok daha mükemmel olması gerektiği asla unutulmamalıdır.

En tehlikeli iş kolları arasında bulunan kömür madenciliğinin kendisine özgü koşulları bulunmaktadır. Bu nedenle, kömür madenciliğine özel bir mevzuatın geliştirilmesi ciddi olarak düşünülmelidir.

Kömür üretiminin, ciddi birikim ve deneyime sahip kurumların elinden alınarak, teknik ve altyapı olarak yetersiz, deneyim ve uzmanlaşmanın olmadığı özel firmalara bırakılmasının, faciaların giderek artmasındaki rolü araştırılmalıdır.

Özelleştirme veya redevans yöntemleriyle ülkemiz kömür sektörüne işletmeci olarak giren özel firmalarının kurumsallaşma düzeylerinin son derece zayıf olduğu, kurumsal kültürlerinin ya hiç bulunmadığı ya da düşük düzeylerde olduğu bilinmektedir. Ciddi ölçekte kömür üretimi gerçekleştirilmeye kalkışan çoğu firmanın sermaye yapıları yetersizdir. Dolayısıyla; insan kaynağına, aramaya, araştırma-geliştirmeye, iş güvenliğine ve çevreye yatırımlar, bu firmalar tarafından son derece sınırlı ölçülerde yapılabilmektedir. Bu tür harcamalar, genellikle maliyet arttırıcı unsurlar olarak görülmektedir. Çoğu firmanın; mühendislik kalitesi, etüt-proje deneyimi ve yetenekleri son derece sınırlıdır. Teknolojiye ve mekanizasyona yatırım yapmamaları ve kar artışlarını verimlilikte değil, sadece emek yoğun sistemlerde aramaları önemli bir sorundur.

Ya sendikalar? Böylesi bir faciada sendikaların rolünün olmadığı söylenebilir mi? Bırakın sadece kendi üyelerini, madendeki tüm çalışanların çalışma koşulları, güvenlikleri ve aslında tümünün insanlık onurları, bu sendikaların sorumluluğunda değil midir?

İşçi sağlığı ve güvenliği mevzuatının, kömür madenciliği alanında yetersiz kaldığına ilişkin ciddi eleştiriler söz konusudur. En tehlikeli iş kolları arasında bulunan kömür madenciliğinin kendisine özgü koşulları bulunmaktadır. Bu nedenle, kömür madenciliğine özel bir mevzuatın geliştirilmesi ciddi olarak düşünülmelidir.

Esnek ve kuralsız çalışmayı, işçiyi başka işverene kiralamayı, taşeronlaştırmayı yasal hale getiren, kaçak işçiliği özendirilen düzenlemeler yerine, uluslararası sözleşme, standart ve normları dikkate alan bir "iş mevzuatı" geliştirilmelidir.

Kömür madenciliğindeki denetleme mekanizmalarının; kamu denetiminin etkinliğini arttırmaya yönelik olarak yeniden kurgulanması son derece önemlidir. Ücretini doğrudan işverenden alan denetim elemanlarının iş güvenliği konusunda etkili olamayacakları hususu, neredeyse tüm uzman kişi ve kuruluşlar tarafından yıllardır dile getirilmesine karşın, bu konuda bir düzenlemenin hala yapılmamış olması dikkat çekicidir.

Ülkemizde, kömür madenciliği bilim ve teknolojisinin bulunduğu durum sorgulanmalıdır. Bu alandaki mühendislik kalitesi ve her düzeyde çalışan mühendisin yeterliliği ölçülmelidir.

1990'lı yılların sonlarından itibaren ülkemizde uygulanan politikaların sonucunda, kömür havzalarının "Genel Havza

Planlaması"na dayanan bir disiplin içerisinde değerlendirilebilmesi imkânı büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, böylelikle büyük kömür havzalarındaki facialara davetiye çıkarılmıştır. Kömür havzalarında kaynak kayıplarına, verimsizlik ve iş güvenliği sorunlarına yol açılmıştır.

Kömür havzalarının; elektrik üretim tesisleri, kömür madenleri, yöre sanayisi, tarımı, ormanları, su kaynakları, toplumsal-ekonomik durumu bir arada dikkate alınarak bir bütün olarak projelendirilip işletilmesi gerekir. Bunun yerine, havza içerisindeki sahaların yapay olarak yaratılmış parçalar halinde taşeron firmalara işlettirilme düşüncesi, telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. Kömür rezervlerinin, küçük parçalara bölünerek farklı firmalar tarafından işletilmesi, sürdürülebilir doğal kaynak yönetimine aykırıdır. Büyük kömür havzalarının 5-10 yıllık ticari ömrü olan küçük sahalar bölünerek, özelleştirilmesiyle, küçük ölçekli sahaları alan firmalar ilk yatırım maliyeti yüksek projelerden kaçınmakta ya da bu yatırımları karşılayamamakta, işçi sağlığı ve güvenliğine yönelik önlemler başta olmak üzere eksik yatırımlar yapmaktadırlar.

Özellikle son yıllarda, gerek madencilik üretimi gerekse işçi sağlığı ve güvenliği alanında yasal, yönetsel ve teknolojik gelişmelerin tüm Dünya'da hız kazandığı, bu gelişmelere koşut olarak kaza istatistiklerinin de pek çok ülkede olumlu yönde geliştiği dikkate alındığında, ülkemiz madencilik endüstrisinde iş güvenliği alanında hala ciddi bir yol alınmamış olması ve bu konuda uzman tüm kişi ya da kuruluşların uyarılarına karşın faciaların hız kesmemesi dikkat çekicidir.

Kazanın Arkasındaki Dinamik: Kömür Endüstrisinde Dönüşüm

Soma Faciası gibi, ülkemiz kömür sektöründe son yıllarda yaşanan pek çok kazanın nedenlerini, geçmiş karar ya da uygulamaların arasında bulabilmek mümkündür. Ancak, bu olayların arkasındaki en önemli dinamiğin, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ülkemiz kömür sektöründe yaşanan dönüşüm süreci olduğu söylenmelidir.

Söz konusu dönüşüm, Türkiye kömür sektöründe kamu ağırlıklı bir yapıdan özel firmaların kömür işletmeciliği yaptığı bir endüstriye doğru geçişi işaret etmektedir.

Geçiş süreci doğru yönetilememiştir.

Bu süreçte, kamu, kömür işletmeciliğinden vaz geçmiştir. Ancak, kamunun yerine konulan özel firmalar, kömür madenciliği gibi özel bir alanda maalesef başarılı olamamışlardır.

Kömür endüstrisinde "kurumsal kültür", diğer pek çok endüstriden farklı olarak son derece belirleyici bir unsur durumundadır. Kömür madenciliği, uzun birikim

1990'lı yılların sonlarından itibaren ülkemizde uygulanan politikaların sonucunda, kömür havzalarının "Genel Havza Planlaması"na dayanan bir disiplin içerisinde değerlendirilebilmesi imkânı büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, böylelikle büyük kömür havzalarındaki facialara davetiye çıkarılmıştır.

ve deneyime, güçlü finansal yapılara sahip büyük ölçekli kuruluşları gerektirmektedir. Bu endüstrinin doğası; etkin, verimli ve güvenli madencilik faaliyetlerinin, uzun kurumsal geçmişe sahip kuruluşlar tarafından yapılabilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu gerçek, özellikle madencilik endüstrisi bakımından gelişmiş ülkelerde kolaylıkla izlenebilmektedir.

Kurumsal kültürün en fazla etkilediği alanlardan biri de işçi sağlığı ve güvenliğine ilişkindir. Endüstrinin kaza istatistikleri incelendiğinde, köklü madencilik kuruluşlarında meydana gelen iş kazalarının endüstri ortalamalarının son derece altında seyrettiği görülmektedir. Bununla beraber, küçük ölçekli kurumsallaşmamış işletmelerde ya da taşeron denilen ve asıl işletmeci adına geçici iş yapan firmalarda ise ölüm ya da yaralanma ile sonuçlanan kazaların her yıl giderek arttığı görülmektedir.

Gerçekte, sorun hala orada durmaktadır. Ülkemizin pek çok yerinde, Soma Faciası'nın yaşandığı maden ocağından dahi çok daha kötü koşullardaki çok sayıda işletme çalışmaya devam etmekte ve her biri kendi facialarını beklemektedirler.

Bununla beraber, dönüşüm süreci devam etmektedir. Kömür sahalarının özel sektöre devri hızla sürmektedir. Muhtemelen 2 yıl içerisinde ülkemiz kömür sektörü tamamen özel firmalar tarafından işletiliyor olacaktır. Dolayısıyla, gerekli önlemlerin hızla alınmaması durumunda, son yıllarda

ardı ardına yaşadığımız facialara yenilerinin eklenmesi, hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Sektörde Radikal Değişim Şart

Ülkemiz kömür endüstrisinin yakın tarihinde meydana gelen kazalardan bazılarını unutabilmek mümkün değildir:

Ağustos 2003'de Erzurum-Aşkale'deki kömür ocağında 8, Kasım 2003'de Karaman-Ermenek'deki kömür ocağında 10, Eylül 2004'de Kastamonu-Küre'deki bakır ocağında 19, Nisan 2005'de Kütahya-Gediz'deki kömür ocağında 18, Haziran 2006'da Balıkesir-Dursunbey'deki kömür ocağında 17, Aralık 2009'da Bursa-Mustafakemalpaşa'daki kömür ocağında 19, Şubat 2010'da Balıkesir-Dursunbey'deki kömür ocağında 13, Mayıs 2010'da Zonguldak-Karadon'daki kömür ocağında 30, Şubat 2011'de Afşin-Elbistan'daki kömür açık ocağında 11 çalışan yaşamını yitirdi.

Ve şimdi de Soma.

Böylesi facialar, bırakınız gelişmiş ülkeleri, Dünya'da hiçbir ülke için kabul edilebilir değildir ve olmamalıdır da.

Siyaset kurumu, kamu kurumları, özel sektör, üniversiteler, sendikalar, meslek kuruluşları. Ortaya çıkan bu tabloda tüm bu unsurların sorumluluğu bulunmaktadır. Ve bu tablonun değişmesi, tüm bu unsurların sorumluluk üstlenerek; nerede hata yaptıklarını düşünmeye ve doğru yönde değişmeye başlamalarıyla mümkün olacaktır. ■

Gerçekte, sorun hala orada durmaktadır. Ülkemizin pek çok yerinde, Soma Faciası'nın yaşandığı maden ocağından dahi çok daha kötü koşullardaki çok sayıda işletme çalışmaya devam etmekte ve her biri kendi facialarını beklemektedirler.

